

SZARKA LÁSZLÓ

A CSEH-SZLOVÁK–MAGYAR HATÁR KIALAKULÁSA, 1918–1920

Sokféleképpen lehetne érzékeltetni a trianoni békeszerződés ellentétes előjelű szlovák és magyar emlékeztét, de talán Štefan Osuskýnak, a csehszlovák békedelegáció szlovák főtitkárának visszaemlékezése eléggé élesen jelzi a különbséget a gyászba zuhanó magyar közvéleménnyel szemben a győztes Csehszlovákia s azon belül az új államkeretek közé került szlovákság diadala közt: „Egy dolgot sohasem fogok elfelejteni. Amikor 1920. június 4-én háromnegyed ötkor a trianoni szerződést az ellenjegyzők sorában aláírással elláttam, tisztában voltam azzal, hogy a szlovák nemzetnek a régi Magyarországgal való elszámolását írtam alá, azt a számlát, amelyet nemzetemnek minden vérrel megfizetett szenvedéséért és nyomorúságért nyújtottunk be. És ez az elszámolás örök érvényű!”¹ Győztesek és vesztesek viszonyát s viszonyulásukat Közép-Európa 1918 előtti birodalmi szerkezetének nemzetállami átalakításához leginkább a párizsi békekonferencia határkijelölő döntései határozták meg a legtartósabban. Aligha meglepő, hogy az államhatárként teljességgel előzménytelen csehszlovák–magyar határ létrejöttének megítélésében máig fel-fellángolnak a szakmai és publicisztikai viták.

A Magyarországi Tanácsköztársaság alapvetően átírta a békekonferencia Magyarországgal kapcsolatos menetrendjét. A közép-európai bolsevik veszély és a kiterjedt magyar–csehszlovák–román határháború megelőzésére különböző tervek születtek.

Az etnikai határok és a csehszlovák egység előtörténete

■ Az 1918 előtti magyarországi szlovák nacionalizmusnak –1848-tól, de különösen az 1861. évi turócszentmártoni nemzeti deklarációtól kezdődően – a Magyarországon belüli területi autonómia igénye vált a legfőbb politikai programjává. A 14 vármegye egybefüggő szlovák többségű részére kiterjedő „felső-magyarországi szlovák kerület” terve az etnikai határokkal először territorializálta a szlovákok által már jóval korábban is *Slovenskónak* nevezett virtuális nemzetiségi régiót.² Megjelentek a belső etnikai határok a magyarországi nemzetiségi régiók, így a felvidéki szlovák terület kijelölésének lehetséges bázisaként a Aurel Popovici *Nagyausztriai Egyesült Államok* tervezetében és persze Jászi Oszkár 1918. november végi „tót impérium” javaslatában is.

Mint ahogy a Csehszláv (később: Csehszlovák) Egység néven 1896-ban létrehozott egyesület cseh vezetőit is folyamatosan foglalkoztatta a kompakt szlovák nyelvterület, és a *Naše Slovensko* (Mi Szlovákiánk) című lapban folyamatosan jelentek meg a régiót felfedező, védelmező, egyszersmind a csehszlovák egység célterületeként értelmező írások. Mindez fontos szerepet játszott abban, hogy a Monarchia élén és a magyar trónon 1916 decemberében bekövetkezett tróncsere után az újra összehívott Reichsrat cseh képviselői az általuk létrehozott Cseh Szövetség nevében 1917. május 30-án államjogi nyilatkozatban jelentették be, hogy a nemzeti önrendelkezésre hivatkozva „követelik a csehszlovák nemzet minden ágának a demokratikus cseh államban történő egyesítését, nem megfélelkezve a nemzet szlovák ágáról, amely összefüggő egészet alkot a történeti cseh hazával”.³

Az előzmények közt az amerikai cseh, szlovák, ruszin kivándorlók szervezeteinek kezdeményezései is fontos szerepet játszottak. Az amerikai Szlovák Liga 1914. júniusi memorandumának szintén a Magyarországon belüli autonómia jelentette a legfőbb célt, amelyet a világháború kitörése után, 1914 szeptemberében már a nemzeti önrendelkezés követelésére cseréltek le.⁴ Az amerikai cseh-szlovák együttműködés eredményeként az 1916. évi clevelandi egyezmény, majd az 1918-as pittsburghi egyezmény támogatta a két nemzet közös államának programját.⁵ A ruszin szervezetek közül 1918 májusában elsőként a *Národná obrana* nevű szervezet vette fel a kapcsolatot Masarykkal, és elsőként jelentették be rutének által lakott északkelet-magyarországi megyék Csehszlovákiához való társulását.⁶

A világháború záró szakaszában szlovák ellenzéki csoportok is aktivizálódtak. Nem véletlen, hogy a csehszlovák orientáció elkötelezett híve, Vavro Šrobár vállalta a passzivitás megtörését. Az 1918. május 24-i, illetve az október 30-i turócszentmártoni tanácskozásokon a csehszlovák orientáció elsöprő többségre jutott, ami a szlovákok esetében – a horvátokhoz, szlovénekhez hasonlóan – egyfajta közvetett önrendelkezés-ként, a közös állam létrehozásában meghatározó szerepet játszó cseh, il-

letve szerb nemzet által létrehozott államhoz való csatlakozást s azon belül az a korábbi autonómiaörekvések folytatását jelentette.⁷

Államalapítás emigrációban

■ A szlovákok és az általuk lakott *Slovensko* sorsának alakításában döntőnek azonban párizsi székhelyű, de Londonban, Rómában, Szentpéterváron, Kijevben szintén fellépő Csehszlovák Nemzeti Tanács (CSNT) – T. G. Masaryk, Edvard Beneš, M. R. Štefánik – diplomáciai és propaganda-tevékenysége bizonyult, minthogy a csehszlovák kérdés 1915-től kezdve a nagyhatalmak érdeklődését is kiváltotta.⁸ Masarykéknak ez a rendkívül tudatos és szervezett emigrációs tevékenysége folyamatosan kapcsolatban állt a prágai politikusok, újságírók „cseh Maffia” néven elhíresült szervezetével. Masaryk, Beneš és az orosz, olasz, francia hadifogságba esett cseh, szlovák katonákból csehszlovák légiókat létrehozó szlovák Milan Rastislav Štefánik, valamint az 1916-ban az amerikai szlovákok küldöttként hozzájuk csatlakozó Štefan Osuský a cseh-szlovák államalapítás sikerét részben szervezett munkájuknak, nagyobbrészt viszont az antant és az USA, különösen pedig Franciaország kelet-közép-európai háborús célpolitikájának köszönhetőék.

Az 1915 ősztől Párizsban francia és cseh nyelven megjelentetett *L'Indépendance tchécoslovaque*, illetve *Československá samostatnost* folyamatosan foglalkozott a cseh-szlovák közös állam kérdéseivel. 1916. decemberi 10-én az egész számot a szlovák kérdésnek szentelték. A Francia–Cseh Liga Párizsban 1915 májusától megjelent *La Nation Tchèque* folyóiratának belső címlapján a tervezett csehszlovák állam térképén a határvonal a szlovák–magyar etnikai vonalat követte. Ezt a változatot váltotta fel a lapban 1916 decemberétől az a Beneš nevéhez kötött térkép, amely az etnikai határt stratégiai – folyami és vasúti – határral pótolta. Ez Vácig a Duna vonalát jelentette. Majd az Ipolytól mélyen délre a Cserhát, Mátra és a Bükk-hegység gerincén át Miskolctól keletre egyenes vonalban a Hernád menti Gesztelyig húzódott. Innen a Hernád mentén Aszalóig, tovább a Tokaji-hegység gerincén át Sárospatakig, majd a Bodrog, illetve a Tisza mentén a magyar–román határig ért az új vonal, amely majd a csehszlovák kormány 1919. áprilisi ún. második demarkációs-vonal-javaslatában bukkan fel még egyszer.⁹

Ezzel együtt az 1918 májusától októberig Washingtonban tartózkodó és Wilsonnal három alkalommal is tárgyaló Masarykot méltatva – az általa létrehozott csehszlovák sajtóiroda jóvoltából – a *New York Times* 1918. augusztus 15-i számának címodalán olyan térképet közölt, amelyen a csehszlovák–magyar határ a magyar–szlovák nyelvhatárt követte.¹⁰ 1918. szeptember 11-én, a második találkozásjukon Masaryk megígérte Wilsonnak, hogy elküldi számára a tervezett csehszlovák állam etnikai térképét. Mindez jól jelzi, hogy a Fehér Ház ekkor már tisztában volt a Masarykék által tervezett állam soknemzetiségű jellegével, ami az ameri-

kai béke-előkészítést kezdettől fogva nyugtalanította.¹¹ Mindenesetre jól jelzi az emigrációs és a prágai cseh politika közti folyamatos kapcsolatok hiányát, hogy Károly császár engedélyével a CSNT és a Prágában létrehozott Csehszlovák Nemzeti Bizottság tagjai genfi találkozójukon először 1918. október 28–31. között tudtak személyesen is egyeztetni.¹²

Miközben Párizsban gyors ütemben láttak neki a győztesek a háború utáni Európa pacifikálásának, területi, államjogi átrendezésének, a francia, olasz, brit katonadiplomácia sorra jelölte ki azokat a demarkációs vonalakat, amelyek mögül ki kellett vonni a német, magyar, bolgár és török haderőt. A győztes antant kelet-európai szövetségeseinek hadseregei 1918 novemberétől azután sorra foglalták el azokat a területeket, amelyeket a győztesek által támogatott nemzetállamok a maguk számára igényeltek.¹³

Míg az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti egyezmény nem tartalmazott semmilyen említést a csehszlovák–magyar határról, és azt rövid ideig a Károlyi-kormány sikereként értékelték Kelet-Közép-Európában, a délszláv, román és a szerveződő csehszlovák hadsereg sorra foglalta el azokat a magyarországi területeket, amelyekre a három állam a háború alatt ígéretet kapott. Ezt a helyzetet mérte fel a Károlyi-kormány, amikor december 6-án megszületett – a magyar–szlovák etnikai határokkal többé-kevésbé egybeeső új demarkáció – a Bartha–Hodža-vonal. Ez és a december 23-i Vix-jegyzék már erőteljesen meghatározta a későbbi határkijelölést. Károlyi Vixhez intézett december 28-i válaszjegyzéke ugyan határozottan elutasította a jegyzékben kijelölt dunai és Ipoly-vonal elfogadását, a honvédő háború, a fegyveres konfliktus kockázatát azonban kellő haderő hiányában és a békekonferenciára szóló meghívás reményében nem vállalta.¹⁴ Mindennek háttérében a háború végzetével Párizsban maradt Beneš diplomáciai aktivitása húzódott. Sikerült például elérnie, hogy Pichon francia külügyminiszter felülbírálta a Franchet d’Espèrey tábornok által – egyébiránt párizsi útmutatás alapján – megkötött belgrádi fegyverszüneti egyezményt. A győztes nagyhatalmak a vesztes birodalmak területének pacifikációját egybekapcsolták a nemzetállami „új Európa” kialakításával. Az új államok kormányai ennek megfelelően mindent elkövettek, hogy még a békekonferencia összehívása előtt elfogadtassák saját területi igényeiket, s azok egyértelműen bekerüljenek a francia, brit béketervekbe.

A csehszlovák–magyar határ kérdése a békekonferencián

■ Jóllehet a nemzetközi szakirodalomban mára kialakult egy viszonylag általános közmegegyezés arról, hogy az alapvetően jól és szakszerűen működő párizsi békekonferencia – a „büntető béke” főként franciák és olaszok által osztott elképzelése miatt – számos hibás döntésre ragadtatta magát.¹⁵ Ezzel együtt a győztes államok közvéleményében és történetírásában máig a döntések jogosultságának bizonyítására helyezik a fő

hangsúlyt. Ugyanakkor a vesztes államokban az elfogult és egyoldalú döntések elhibázottságát a kelet-közép-európai térségben fő rendezőelvnek kikiáltott önrendelkezési elv szelektív megvalósításában látják bizonyíthatónak.¹⁶

A január 18-án megnyitott békekonferencián a vesztes országok békeszerződéseinek előkészítése jelentette a munka egyik fő irányát. Ennek részeként a Legfelső Tanács sorra meghallgatta a vesztes országokkal szemben területi követeléseket megfogalmazó országok képviselőit, majd azokat az illetékes területi bizottságok és határmegállapító albizottságok részletesen megvitatták. A román és a délszláv küldöttséget követően a csehszlovák delegációra 1919. február 5-én került sor. Jóllehet a küldöttséget hivatalosan Karel Kramář miniszterelnök vezette, a területi követeléseket háromórás expozéban Beneš külügyminiszter fejtette ki.¹⁷ Csehszlovák szempontból szerencsés döntés volt, hiszen a csehszlovák határterveket – a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács 1918. nyári nagyhatalmi elismerését követően – Beneš mint ideiglenes külügyminiszter szívós munkával jórészt már sikerrel bevitte a francia béketerveket előállító úgynevezett tanulmányi bizottság szakértői anyagaiba.

Beneš a Főtanács előtti beszédének Magyarországgal kapcsolatos részében a csehszlovák–magyar delimitáció dunai határszakaszára koncentrált. Előbb történeti érvekkel, a honfoglalásig visszanyúlva bizonygatta, hogy a Duna bal parti területein a szláv településterület végig fennmaradt. Beneš döntő érveknek természetesen a folyamsziget gazdasági jelentőségét emelte ki a csehszlovák állam szempontjából. Lloyd George etnikai összetételt firtató kérdésére Beneš a Pozsonytól Vácig terjedő Duna-szakasz magyar többségét az erőszakos magyarosítással magyarázta, s jelezte, hogy ezt a Budapest agglomerációjában található 150 ezer fős szlovák enklávé ellensúlyozza. Jól jelzi Beneš statisztikai és földrajzi zsonglőrködésének érvrendszerét, hogy Sonnino miniszterelnök és Wilson elnök megjegyzéseire válaszolva a Duna-határt a régió magyar többségének ellenére azzal is igazolhatónak tartotta, hogy a szlovák etnikai terület nemcsak Pozsonynál, hanem Budapest fölött is elérte a folyó vonalát. Összességében szerinte az új határok meghúzását követően Csehszlovákiához 650 ezer magyar, Magyarországhoz pedig 450 ezer szlovák kerül. Ugyanígy arra is nagy hangsúlyt helyezett, hogy a Duna bal parti mellékfolyói közül szerinte korlátozott mértékben csak a Vág volt hajózhatónak tekinthető, ezért sem képzelhető el Szlovákia dunai országgént a dunai határ nélkül. A Dunától keletre eső határszakaszon viszont nem az Ipoly, hanem a nyugat-keleti irányú vasúti vonalak fontosságát emelte ki.¹⁸

A Magyarországgal szembeni területi igényeket folyamatosan a „magyar elnyomás” történeti és szociológiai érveivel is megpróbálta igazolni. A történeti érvek közt említette Kossuthnak a szlovákok követeléseivel kapcsolatos elutasítását. A magyar elnyomás súlyát illusztrálандó a *tót nem ember* szólásmondást is felidézte, s ezzel minden bizonnyal sikerült

tovább fokoznia a beszéd magyarelles hangulatát. A dualizmus kori felső-magyarországi szlovák társadalom helyzetét a kétségkívül jelentős amerikai kivándorlásnak és belső vándorlásnak eltúlzott adataival igyekezett hitelesíteni. Mindeközben a Budapest környékén élő szlovákok számát már csak 90 ezerre becsülte, ezzel szemben a tévesen nem Nyír-egyháza, hanem Debrecen körüli szlovák enklávét 80 ezerre taksálta.¹⁹ A csehszlovák békedelegáción belül működő szlovák szakértők, mindelelőtt Jozef Škultéty adataira támaszkodva néhány szociológiai érveléssel is előhozakodott, amikor hangsúlyozta a szlovák anyanyelvűek kétségkívül alacsony arányát felső-magyarországi hivatalnokrétegen, illetve a legnagyobb adófizetőkön belüli alacsony szlovák részesedéssel.²⁰

Beszéde végén Beneš két sajátos csehszlovák területi többletkövetelésre is kitért. Egyrészt sajátos körképet adott az északkelet-magyarországi rutén területek Csehszlovákiához csatolásának indokairól. A galíciai ruszinokkal azonos nemzetiségcsoport szerinte szorosán kapcsolódott a felső-magyarországi szlováksághoz, aminek bizonyítására a ruszin és szlovák nyelv közötti átmeneti keleti szlovák nyelvjárást is megemlítette. Jóllehet eredetileg a csehszlovák területi tervek közt nem szerepelt a 450 ezer fős rutén közösség, Beneš szerint hiba lett volna a magyarok kényének kiszolgáltatni őket. Döntő érvnek a ruszinok előtt álló négy opciót vázolta fel felettebb célirányosan. A szovjet-orosz állam expanzióját, illetve a magyar alternatívát feltétlenül el kell kerülni, a lengyel megoldást pedig maguk a lengyelek sem kívánják. Ezért a számukra egyedül Csehszlovákián belüli autonómia ötletével tudta sikerrel megnyerni a Legfelső Tanács többségének támogatását.²¹

A kezdet kezdetén, 1915–1916-ban Masaryk által javasolt és saját kezűleg térképre is rajzolt csehszlovák–jugoszláv korridor – különösen magyar értelmezésben – hajmeresztő ötletének problematikus voltáról maga Beneš is meg volt győződve. Aligha véletlenül hagyta expozéja legvégére. Mindenesetre azt hangsúlyozta, hogy a cseh-szlovákok adriai kijáratához való igényének Pichon francia és Lansing amerikai külügyminiszterek által elvben támogatott megoldása csak akkor lehetett volna teljes értékű, ha az nem korlátozódott volna a szabad vasúthasználatra, hanem egy földrajzilag körülhatárolt, a Népszövetség által felügyelt területsáv kötötte volna össze a csehszlovák és a délszláv államot. Javaslatához maga Beneš is hozzáfűzte, hogy a kérdést „csupán megfontolásra érdemes ötletként vetette fel, s azt a békekonferencia általános elveivel összhangban lehet majd mérlegelni”.²²

A Németországgal, Ausztriával, Lengyelországgal és Magyarországgal szembeni csehszlovák területi igényekről első körben a Jules Cambon elnöklete alatt álló cseh-szlovák ügyek bizottsága hozta meg az érdemi döntéseket: elfogadta a Területi Főbizottság, illetve a Legfelső Tanács részére szóló javaslatokat.²³ A magyar békeszerződés csehszlovák vonatkozású területi rendelkezéseit is ez a bizottság, illetve a Le Rond vezette háttármegállapító albizottság tárgyalta meg elsőként.²⁴ Az új államhatárokról

szóló viták állandó jellemzője, hogy minden nemzet történetírása a saját érveit, saját történetét és persze saját igazát bizonygatja, immár száz éve. A nemzetállami elképzelések a lengyel és a cseh esetben, a magyarokéval megegyezően, sok évszázados múlttal rendelkeztek. A kisebb népek – pl. a finnek, észtek, litvánok, szlovákok, albánok esetében pedig –, mint a szlovákok kapcsán is láthattuk, szintén sok évtizedes elkülönülési és autonómia-törekvésekre nyúltak vissza.

„Igazságos és célszerű határok”

■ A vesztes és győztes országok közti államhatárok ügyét a központi Területi Bizottság André Tardieu francia diplomata, későbbi háromszoros francia miniszterelnök vezetésével próbálta koordinálni és összesíteni az egyes területi bizottságok ajánlásai alapján. A győztes államok területi és határigényeit tárgyaló bizottságokban csak francia, amerikai, brit és olasz delegátusok kaptak helyet. Magyarország új határaitól a csehszlovák, illetve a román–jugoszláv területi bizottságokban, Nyugat-Magyarország esetében az osztrák békeszerződés kapcsán a Legfelső Tanácsban született döntés.²⁵

A csehszlovák bizottság tagjainak többsége jól ismerte és a bizottsági munkában is használta a háború utolsó két évében rögzített amerikai, brit és francia béke-előkészítő anyagokat, s azok érvrendszerét. Így például Charles Seymour, az amerikai béke-előkészítő bizottság tagja pontosan tisztában volt a Csallóköz, az Ipoly mente vagy éppen a Tisza mente magyar etnikai túlsúlyával. Ugyanakkor jól látta a csehszlovák, román területi igények mögött meghúzódó nagyhatalmi gazdasági, közlekedési, stratégiai, katonai érdekeket is, és számára ezek voltak az irányadók. Az amerikai béketervek hivatalos határjavaslatait az úgynevezett *Fekete Könyv* tartalmazta, amely 1919 januárjára készült el. Külön összefoglaló készült „az Ausztria-Magyarországon belüli igazságos és célszerű határokról” szóló jelentések alapján.²⁶

Ezek az anyagok a Duna és Ipoly-határ elfogadását tartották „célszerűnek”. Ugyanakkor az amerikai diplomaták egy részének a bizottsági üléseken az volt a kiinduló álláspontja, hogy a csehszlovák–magyar, román–magyar államhatárok kialakításánál a határ menti magyar tömbterületeket vagy azok nagyobbik részét az új államok kívánatos etnikai kompaktsága érdekében célszerű lett volna Magyarországnál meghagyni. Ez volt a helyzet a csehszlovák területi bizottságban Seymour esetében is. 1917-től kezdve a franciák és a britek is intenzív szakértői előkészületeket folytattak a békeszerződésekben érvényesíteni kívánt szempontjaik, érveik és érdekeik kialakítására. Magyarország északi határaitól Cambon elnöklete alatt 1919. február 27-étől május 5-éig tíz alkalommal ülésezett a csehszlovák követeléseket vizsgáló testület, mégpedig annak érdekében, hogy az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársaság területét a német, osztrák és – az eredetileg az osztrákkal egy időben

aláírni tervezett – magyar békeszerződésekben nemzetközi jogilag is véglegesíteni lehessen. A három-három francia és brit, két-két amerikai és olasz diplomata által alkotott bizottságnak rögtön az első, február 27-i ülésén komoly vita alakult ki az ország soknemzetiségű szerkezetéről. Seymour és az olasz Salvaggio Raggi különösen a németek nagy számát mondta aggályosnak, de Laroche, a bizottság másik francia tagja jogi eszközökkel kezelhetőnek tartotta a kisebbségi kérdést.²⁷

A bizottság hosszabb vita nélkül elismerte, hogy az új csehszlovák állam alapját Cseh- és Morvaország alkotja, amelyhez Szlovákia és Kárpátalja néven a magyar államról leválasztott területek kapcsolódnak. Kárpátalja ügyében Seymour előterjesztése alapján a bizottság rövid vita után – amelyben Salvaggio Raggi márki a magyar megoldás előnyeire hívta fel a figyelmet – a bizottság elfogadta a Csehszlovákiához csatolás amerikaiak által kezdeményezett alternatíváját.²⁸ Az új állam hárommilliónál nagyobb német kisebbségének súlyát Elzász-Lotaringia példájára hivatkozva a bizottság tagjai csökkenteni javasolták. Ezért átgondolt törvényi szabályozást, például a német állampolgárság szabad megszerzésével járó és a békeszerződésekbe bekerült opciós jog bevezetését, a kisebbségi jogok korrekt alkalmazását szorgalmazták.²⁹

A következő napokban Szlovákia határainak kérdése volt a napirenden. A csehszlovák bizottságban – a Le Rond által vezetett határmegállapító albizottságának javaslatait megvitatva – főként Duna- és az Ipoly-határ, illetve a két határszakasz kapcsán a Csallóköz és az Ipoly menti vasút kérdése, valamint Sátoraljaújhely ügye váltott ki heves vitákat. Ezek a viták mindenkor a Csehszlovákiának kedvező megoldásokat szorgalmazó franciák és a kezdetben a magukat a magyar megoldás mellett elkötelezett amerikaiak, britek, illetve az ingadozó olaszok között gyakran kompenzációs, egymást részben kielégítő kompromisszumokkal értek véget.³⁰ Az olaszok például elsősorban a csehszlovák–jugoszláv korridortervek összefüggésében vizsgálták a csehszlovák követeléseket. A legnehezebbnek bizonyult csallóközi kérdés és az Ipoly menti, illetve a kárpátaljai vasúti kérdések eldöntésére március 4-én Benešnek a határmegállapító albizottságban történt meghallgatását követően március 5-én került sor. A Cambon-féle bizottságban Le Rond és Seymour különvitájának eredményeként a francia diplomatáknak sikerült leszerelniük a Csallóköz Magyarországnál megtartani próbáló amerikaiak és britek ellenkezését, akik Csallóköz és a sátoraljaújhelyi vasút Csehszlovákiának való átadása miatt követelték a kisebbségi sorba kerülő magyarok számának más régiókban való csökkentését.³¹

Az összehangolt bizottsági és albizottsági munka hatékonyságát jelezte, hogy 1919. március 13-ára sikerült lezárniuk az új csehszlovák állam területi körülhatárolásának legnehezebb kérdéseit: a hárommilliónyi némettel együtt a cseh tartományok történeti határainak elismerésén, a lengyelek lakta Czeszyn-Těšín város és a környező bányavidék cseh–lengyel kettéosztásának problémáján, Csehország, Szlovákia és Ruténföld területe-

tének egyesítésén, Szlovákia déli határainak kijelölésén.³² Dules amerikai és Laroche francia delegátus a bizottság által javasolt csehszlovák államhatárok áttekintése alapján leszögezte, hogy a soknemzetiségű Csehszlovákia esetében „rendkívül nagy jelentőségre tesznek szert azok az intézkedések, amelyek a kisebbségek jogait lesznek hivatottak védelmezni”.³³

Csallóköz hovatarozása ügyében az utolsó fontos brit korrekciós kísérletre Jan Christian Smuts dél-afrikai tábornoknak, a brit háborús kabinet tagjának, a brit békeküldöttség fődelegátusának május 3-i prágai tárgyalásain került sor. Smuts az őt útján elkísérő Nicolson biztatására felvetette a csehszlovák köztársasági elnök előtt Csallóköz ügyét. Masaryk engedékenységet tapasztalva a területi bizottság elé Nicolson az alábbi módosító javaslatot készítette: „A bizottság abból indul ki, hogy a Grosse Schütt (Csallóköz) sziget nem lesz része Cseh-Szlovákia területének, amennyiben cserében Pressburggal szemben egy kis területet megkap az új Köztársaság.”³⁴

A csehszlovák ügyek bizottsága emiatt május 5-i ülésén visszatért Csallóköz kérdéséhez, hogy a Legfelső Tanács részére március 30-án benyújtott határozatát szükség esetén módosítsa vagy kiegészítse. A május 5-i rendkívüli ülés résztvevői megvizsgálták, hogy Masaryk és Smuts szóbeli megállapodása alapján megfelelő ellentételezésnek bizonyulhatna-e a Magyarországnál maradó Csallóközért cserében a Pozsonnyal szemközti hídfő Csehszlovákiának juttatása.³⁵ A bizottság az alábbi négy évrre hivatkozva végül elutasította az eredeti határjavaslat megváltoztatását. A csehszlovák kormány elnöke és külügyminisztere a Smuts-javaslat ellenére ragaszkodott Csallóköz megtartásához. A bizottság megerősítette azt a gazdasági érvet, amely szerint a Duna-sziget gazdaságilag és kereskedelmileg erősebben kötődik a csehszlovák államhoz, mint Magyarországhoz. Egy nagyobb területű Duna jobb parti pozsonyi hídfő a két ország kapcsolatában súlyosabb politikai gondokat okozhatott volna, mint a Csallóköz Csehszlovákiának ítéltése. S végül a bizottság az eredeti döntés jogosultságát azzal az argumentációval igyekezett megvédeni, hogy Csallóköz Csehszlovákiának való odaítélése valójában a magyar kisebbség létszámának csökkentését szolgálta, amennyiben az Ipoly menti határszakaszon nem a vasút, hanem a folyó vonalát jelölték ki határként, ami az Ipolytól délre fekvő területek magyar népességét meghagyta Magyarországra fennhatósága alatt.³⁶ Mindezek alapján a bizottság Csallóköz ügyében egyhangúlag megerősítette március 30-i döntését. A Külügyminiszterek Tanácsa ezt május 8-án, a békekonferencia legfelsőbb szerve, a Tízek Tanácsa pedig május 12-én fogadta el.

A Magyarországi Tanácsköztársaság alapvetően átírta a békekonferencia Magyarországgal kapcsolatos menetrendjét. A közép-európai bolsevik veszély és a kiterjedt magyar–csehszlovák–román határháború megelőzésére különböző tervek születtek. Ezek részeként 1919. június 13-án Clemenceau jegyzékben értesítette az érintetteket Magyarország új – mint utóbb kiderült: végleges – északi és keleti határainról.

■ **JEGYZETEK**

1. A szlovák köztörténetben sokszor idézett visszaemlékezést közli Ladislav Deák (ed.): *Súčasnici o Trianone*. Kubko Goral, Bratislava, 1996. 35. Beneš 1919. júniusi hazautazását követően a párizsi csehszlovák békeküldöttség vezetője volt a trianoni békeszerződés aláírásáig. Slavomír Michálek: *Diplomat Štefan Osuský*, Veda, Bratislava, 1999. 8–9.
2. A turócszentmártoni szlovák nemzeti memorandum magyar szövegét lásd Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I. kötet 1867–1892*. Tankönyvkiadó, Bp., 1952. 70–74. A bécsi memorandum szlovák szövegét közli František Bokes (red.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. I. kötet 1848—1867*. SAV, Bratislava, 1962. 363–369.
3. *Ábrahám Barna: Szlovák sajtó – kormányzati sajtópolitika a nagy háború éveit alatt*. Történelmi Szemle 2015. 4. sz. 9–10.
4. Dušan Čaplovič – Hronský Marián et. al. (szerk.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. I. Bratislava, 1998. 434–438.
5. Uo. 445–448, 485–487.
6. A Narodna Obrana memorandumát közli Darás Gábor: *A Ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920)*. Grafika, Újpest, 1936. 119–127. Kárpátalja kérdéséről a békekonferencián lásd Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA ENKI, Bp., 2010. 30–47.
7. Szarka László: *A csehszlovák államalapítás*. História 1995. 5–6. sz. 5–6, 25–28.
8. Romsics Ignác: *Az I. világháború alatti cseh-szlovák határelképzelések és a békekonferencia vitái a csehszlovák–magyar határról*. In: Pásztor Cecília (szerk.): „...Ahol a határ elválaszt”. *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Nagy Iván Történelmi Kör – Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat – Várpalota, 2002. 154–170.
9. Szarka László: *Cseh térképek a Monarchia felbontására*. História 1984. 1. sz. 20–21. Az ún. második demarkációs vonalról lásd *A második demarkációs vonal, valamint az 1919. június 12-ei szlovák–magyar végleges határ a cseh–szlovák javaslatok és követelések tükrében*. In: Pásztor (szerk.): „...Ahol a határ elválaszt” i. m. 188–199.
10. *Czechoslovaks a new belligerent Nation*. New York Times 1918. augusztus 15.
11. Szarka László: *Nemzetállami érvek és az „új Európa”. Tomáš Garrigue Masaryk és a csehszlovák államalapítás*. Pro Minoritate 2019. 1. sz. 3–21.
12. Anton Klímeč – Helena Nováčková et. al. (ed.): *Vznik Československa 1918*. ÚMV, Praha, 1994. 212–213. A genfi megbeszélések jegyzőkönyvét faksimilében közli a Cseh Külügyminisztérium Levéltárának digitális közleménye: *Ženevská jednání 28.-31. října 1918* címmel.
13. Dušan Tomášek: *Nevyhlašená válka. Boje o Slovensko 1918-1920*. Epoque, Praha, 2005. 48–50.
14. „...az általa képviselt ország iránti felelősségének tudatában a magyar kormány kénytelen kijelenteni, hogy az 1918. december 23-i jegyzékben megfogalmazott követeléseknek nem áll módjában eleget tenni, de mindenkor kész arra, hogy a területi kérdéseket – a cseh csapatok kivonulását követően – semleges megfigyelők részvételével megrendezendő népszavazásra bocsássa.” Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1999. 68–69.
15. A franciák „büntető béke” elképzeléséről lásd Margaret Macmillan: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabó Kiadó, Bp., 2005. 205–214.
16. Erre vonatkozóan vö. pl. František Kolár: *Jednání o československo-maïarské hranici na mírové konferenci v Paříži roku 1919*. Historické štúdie 2004. 43. sz. 65–74; Gulyás László: *A magyar–szlovák határ kérdése a versailles-i békekonferencián 1–2*. Fórum 2006. 2. sz. 117–131 3. sz. 129–144.
17. A Legfelső Tanács jegyzőkönyvét közli *Paper relating to the relations of United States 1919 the Paris Peace Conference*. Volume 1–12. (továbbiakban PPC). Washing-

- ton, 1942–1947. 3. köt. 876–887. Digitálisan elérhető: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv03/d60> Beneš expozéjéről beszámolót közöl Jindřich Dejmek – Jan Němeček (ed.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. I. ÚMV – HÚ AV ČR, Praha, 2011. 206–210. A memorandumokat angol fordításban közli: Hermann Raschhofer (Hrsg.): *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*. I. Berlin, 1937. Digitálisan elérhető a müncheni Ungarisches Institut szöveges adatbázisában. Beneš-Memoranden zur Pariser Friedenskonferenz 1918–1919. <http://www.forost.ungarisches-institut.de> A csehszlovák területi célokat tartalmazó 2. számú memorandumot közli Simon Attila (szerk.): *Csehszlovák iratok a magyar–szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920)*. MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Bp., 1919. 117–126. 18. PPC, 886–887.
19. Uo. 885.
20. Jan Chodějovský (ed.): *Paříž 1919. Mírová konference očima poradců československé a polské delegace*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2017. 120–121.
21. PPC 884–885.
22. Uo. 887.
23. Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Kossuth Kiadó, Bp., 197–199; Romsics Ingác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Bp., 2011; Marián Hronský: *The struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon, 1918–1920*. Veda, Bratislava, 2001; Uő: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1919–1920)*. Veda, Bratislava, 2011; A bizottság jegyzőkönyveinek magyarországi vonatkozásait közli Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok... i. m.*
24. Margaret Macmillan: *Béketeremtők... i. m.* 290–298.
25. Nyugat-Magyarország Ausztriának ítéleséről a Legfelső Tanácsban döntöttek.
26. Glant Tibor: *Kettős tükörben. Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 192–193.
27. Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok... i. m.* 154–158.
28. Uo. 156–157.
29. Uo. 165–170.
30. Uo. 172–176.
31. Uo.
32. Uo. 208–209.
33. Uo.
34. Smuts javaslatát idézi Jeszenszky Géza: *A Csallóköz elvesztése – esettanulmány Trianon történetéhez. Grotius*, a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének és Nemzetközi Doktori Iskolájának folyóirata. http://www.grotius.hu/doc/pub/SHYMTG/2010_127_jeszenszky_geza_csallokoz.pdf
35. Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok... i. m.* 283–285.
36. Uo. 286.